

ТМ	Г. XXXVIII	Бр. 1	Стр. 31-46	Ниш	јануар - март	2014.
----	------------	-------	------------	-----	---------------	-------

UDK 339.13:008

Оригиналан научни рад

Примљено: 25. 12. 2013.

Ревидирана верзија: 28. 1. 2014.

Одобрено за штампу: 18. 2. 2014.

Ђенђи Мајор

Универзитет Educons

Факултет за спорт и туризам

Нови Сад

ТРЖИШТЕ И / ИЛИ КУЛТУРА?

Апстракт

Покушаји који се односе на решавање економских тешкоћа све више се базирају на хоризонталном својству културе, у којој се може идентификовати компаративна предност. Културални креативитет постаје један од главних мотора економије, услед чега полако нестају границе између културе и економије. Студија однос између тржишта и културе истражује првенствено са аспекта оне напетости која се протеже између слободе људске самореализације и оног детерминизма који је последица „роба-својства“ културалних дела.

Културална дела у најопштијем смислу комуницирају основну проблематику људске бити, те их карактерише проширење хоризонта интерпретирања и духовна отвореност насупротив потребе за „тржишном способношћу“ ових дела, што *per definitionem* затвара човеково стварање у принуду партикуларности и корисности.

Услед доминације тржишних интереса, духовна и интелектуална независност културних сфера може бити компромитована, што ће имати негативни повратни утицај на креативност и на општу конкурентност.

Нестајање граница између високе и популарне културе чини незаобилазним разматрање напетости која се индукује између демократизма тржишта и аристократизма услед потребе културе за специфичном осетљивошћу за вредностима и способношћу за стварањем.

Кључне речи: креативитет, култура, тржиште, конкурентност, криза

MARKET AND/OR CULTURE

Abstract

The attempts made at overcoming economic difficulties increasingly highlight the horizontal and “comparative advantage” features of culture. With cultural creativ-

major.gyongyi@gmail.com

ity becoming a key driver of the economy, the boundaries between culture and economy are being effaced. This study examines the relationship between market and culture in terms of the tension forming between the freedom of human self-expression and the deterministic nature of the “goods-characteristics” type of cultural creations.

In the broadest sense, cultural creations communicate the central issues of human existence and are characterised by the expansion of the interpretation horizon and spiritual openness, whereas the need for marketability, by definition, compels cultural creations to be particular and to provide something that is usable. The dominance of market interests may compromise the spiritual independence of cultural spheres, which, in turn, has negative repercussions on creativity and, consequently, on competitiveness.

The effacement of the boundaries between high culture and popular culture inevitably warrants a discussion about the tension between culture’s aristocratic nature, whose default traits include a specific sensitivity to values and creativity, and the democratic nature of the market.

Key Words: creativity, culture, market, competitiveness, crisis

УВОД – КУЛТУРА И КРИЗА

„Толико пуно речи и времена губимо на расветљавању значаја преласка из индустријског у постиндустријско – или информацијско друштво, да је промакло нашој пажњи да је крај информационој ери и да смо закорачили у постинформацијску доб”
(Negroponte, 2002, стр. 129).

Услед епохалних друштвених и економских промена увек се јавља потреба за редефинисањем значаја и улоге, те комплексног реинтерпретирања и самог појма културе. Култура као опши атрибут друштвеног заједничког живљења увек је одраз самоспознаје човека и његове заједнице: пројекција свести сопствених слабости и недостатака уз истовремену тежњу за усавршавањем; чежња ка општем знању и, у најширем контексту, чежња за срећом (Varga & Ugrin, 2007, стр. 64). У дефиницији Kroeber-а и Kluckhohn-а (1952) културу чине експлицитне и имплицитне форме понашања, које посредују симболи. Ови симболи као истакнути учинци разних група људи у себи садрже и уметничка дела. Суштина културе састоји се од традиционалних (током историје искристалисаних и селектованих) мисли, идеја и највише уз њих везујућих вредности. Системе културе, с једне стране, можемо поимати као производе делања, а с друге стране они су претпоставка будућих активности.

У поменутом контексту идентификација релације информација–знање–култура¹ постаје један од приоритетних момената савремених дискусија о економском развоју.² Сваки од феномена дуж којих се данашња економија може интерпретирати, потенцијално извире из виртуалног реалитета културе, те се сваки од тих феномена може сматрати објективацијом културе.³ Потреба да се акцентује улога културе у овом смислу је недискутабилна, и то не само у економском,⁴ већ и у политичком⁵ и у еколошком смислу⁶. Штавише, у овој

¹ Позивајући се на Castells-a (Castells, 2002), информација и знање нису суштина постиндустријализма, већ су претпоставка новог економског система. Према Castells-у, најзначајнија карактеристика технолошке револуције је нов начин примењивања информације и знања у контексти стварања новог знања и формирања комуникацијских јединица за пренос информације. Varga и Ugrin наглашавају да Castells уврштавањем категорије „иновација“ строго разграничује знање и примењено – „корисно“ знање. (Varga & Ugrin, 2007, стр. 25.)

² У економској доктрини као камен темељац можемо се сматрати рад Lawrence-a Harrison-a *Underdevelopment is a State of Mind*, који је на подоста провокативан начин поставио основе културно-центричног приступа економском развоју. Аутор је помоћу студије случаја упоредио привредни ток латино-америчких земаља и Аустралије и закључио да је фиксирана ментална заоставштина један од најзначајнијих фактора прогреса – у позитивном или негативном смислу. Према њему, успешност је у функцији система вредности друштва, јер првенствено она друштва се развијају у којима доминира вредност друштвене кохезије, способност за прогресијом – те где се подржава испољавање креативних енергија (Lawrence, 1985). (Вреди пажње историјски приказ повезаности културе и економије: (Ságvári, 2009).

³ Lemos André у својој студији *Les Communautés Virtuelles* (1994) указује да су бер култура, као резултат повезаности информационе технологије и комуникацијских медија, на парадоксалан начин није једна рационална култура, већ услед културе присвојена и примењена техника. Су бер култура је скуп атитида – апропријација, примењености (*détournement*=одступање од оригиналне намене) и активитета. Ови атитиди хуманизују нову технологију. О теми видети детаљније (Varga&Ugrin, 2007)

⁴ Године 1997. на конференцији Economic History Association у САД, Peter Temin је одржао предавање са интересантним насловом: „Is it kosher to talk about culture?“, у којем је апеловао на неопходност идентификације значаја културе у истраживањима фокусираним на привредни развој. (Видети књигу: Jones, E.L. *Cultures Merging*, 2006).

1998. г. David Landes је објавио књигу *The Wealth and Poverty of Nations*, у којој закључује да позитивни примери развоја сведоче да у привредном развоју доминантну улогу није одиграла акумулација капитала, већ културално одређен хумани капитал. Према њему – наводећи примере Шпаније и Португалије – највећа грешка коју једна земља може да почини јесте интелектуално затварање (Landes, 1999).

Битно је напоменути да су последњих година Нобелову награду добили и економисти који у својим теоријама преферирају значај културе. Douglas North аргументује да је привредни учинак у функцији норми, вредности и правила пона-

константно променљивој средини, чак и програм одрживог развоја добија нов, проширени контекст. Првенствено вреди се подсетити на Игнасу-ја Sachs-а, који је свој модел одрживог развоја изградио на пет димензија:

- Друштво (раст и визија),
- Економија (расподела, подела, управљање и ефикасност ресурса),
- Екологија (минимализација људске интервенције),
- Структура простора (надмашивање противуречности између села и града),
- Култура (локална решења, повећавање плуралитета у интересу респектирања културалног континуитета) (Sachs, 1997).

Важност културе у проширеној репродукцији друштвеног и економског капитала – свеукупно у иматеријалним улагањима⁷ и развијању „network“ друштва – неоспорна је. Услед распрострањености информационе технологије⁸, која је привреду положила на нове основе, услед чега се привреда у великој мери иматеријализује, повећана је важност функције културе у новим условима – у Drucker-

шања, док Edmund Phelps на индиректан начин заступа значај културалних аспеката. (Детаљније: Ságvári, 2009).

⁵ У последње време све више се дискутује и о значају и новим принципима функционисања државе у добу знања. Све више аутора подржава став неопходности трансформације националне државе у информациону (е-државу), чија је једна претпоставка баш одвајање категорије културе од политичке државе. Динамика развоја друштва знања наине детерминисана је у великој мери мером културалног диверзитета, те држава која тежи хомогенизацији по дефиницији постаје кочница прогреса. Један од најгласнијих заговорника овог схватања је Pierre Lévy.

⁶ На самиту 2002. г. у Johannesburg-у презентовани су подаци о томе да је у оним земљама у којима је највећи диверзитет у језику и биодиверзитет највећи – нпр: Индија, Аустралија, Мексико, Бразил, САД, Кина. Повезаност културе и екологије од тада добија ново расветљење. Посебно је интересантна чињеница да се што већи број језика староседелца говори у некој земљи то је и локална биосфера богатија. Истраживања су нам у последње време скренула пажњу на оне локалне заједнице које још и данас живе у симбиози са својом природном средином. Истовремено међутим не сме се губити из вида да се баш међу овим земљама налази 25 најсиромашнијих земаља света.

Овоме помало противуречи књига Brenner-а (1994) у којој објашњава примере из историје како су оне земље које су имале сталан контакт са странцима увек биле водеће. Учесталост контаката са различитостима увек васпитава на толеранцију. О значају толеранције на креативност пише Florida (2002)

⁷ Иматеријалним улагањем се третира сваки онај утрошак предузећа који фокусира на стицање, стварање и развијање неопипљивих добара а која могу допринети расту профита. (Corrado et al., 2005; Webster & Jensen, 2006).

⁸ Уз тзв. конвергентне технологије што је синтетизирајући назив нано-, инфо-, био- и когно технологије.

овом (1993) поимању у информационом капитализму⁹, који је дво-страног карактера. С једне стране има карактер „глобалокалног“, с друге стране услед изразите зависности иновационог капацитета од културе, његова култура-зависност је неоспорива.

Ипак, битно је нагласити да се данас тешко може дефинисати противаргумент да, поред значаја културе у привреди, и само управљање свеопштом проблематиком кризе све више постаје културално одређено.¹⁰ Култура је у схватању Dumetz et al. (2012) метод којом група људи разрешава своје проблеме и одлучује своје дилеме. Ови проблеми, који су редовно решавани, полако нестају из свести и постају општим евиденцијама и премисама. Ове опште претпоставке потом служе дефинисању основних појмова, које ће касније сви чланови заједнице интерпретирати на идентичан начин.

У овом контексту значај културе се идентификује у широкој димензији, услед чега се чини неопходним указивање да је о разрешавању свеопште кризе могуће дискутовати првенствено у контексту културе.¹¹ Из тога, међутим, произлази и неопходност интерпре-

⁹ Подсећамо на шароликост дефиниција информационог друштва. (Видети: Castells, 2005; Negroponte, 2002; Shapiro & Varian, 1999). Услед чињенице – о чему постоји и консензус – да је функционисање привреде знатно промењено, оправдано се тежи на ширење појма „knowledge driven economy“ (ЕС, 2004)

¹⁰ Ипак, парадокс је да је у најширем смислу речи и сама култура у кризи. У кризи је због парадоксне ситуације да са једне стране она одражава још „застарелу“ стварност, те тако по дефиницији кочи распрострањење једне нове стварности – сопствену самореализацију, а са друге стране баш из разлога што не успева одразити реалитет – коју је технолошка револуција створила, она је и даље заробљена сопственом прошлошћу. „Оно што се у форми „глобалне културе“ пружа човеку представља биједни конструкт и вештачку пројекцију грађену на деформисаној идеји човјековог битка и његовог начина бивствовања у свијету“ (Керовоћ, 2003, стр. 75).

¹¹ Тајна преживљавања се крије у префињеној мрежи повезаности – кажу данас теоретичари мрежа. Распадање на делове јесте добро позната особина оних мрежа које су у квару. Тачке се такмиче за релације, јер само умреженост значи преживљавање – пише Varabási (2003, стр. 261). Ипак да се подсетимо: „Deep ecology“ се такође залаже за релационо својство битисања.

Могућност разрешавања парадокса кризе културе је у редефинисаној димензији развоја у којој се индивидуални интерес поклапа са интересом мреже. Димензија „network“ друштва захтева комплексније схватање развоја, што значи спознају да старање о мрежи и сопствена конкурентност претпостављају једно другог. Као неминовност разрешавања кризе културе јавља се потреба репрограмирања колективног схватања у циљу транспаренције да искључивост жеље за самоодржавањем заправо жељу разарања носи у себи. Идентификовањем вишег нивоа егоцентризма, егоцентризма који у себе уграђује бригу о другима као сопствену претпоставку идентификује се могућност ослобађања културе – а са тиме и људско стваралаштво од уништавајуће принуде профитабилности. Искључиво прихватање одговорности за сопствене односе и сопствене везе може легитимизова-

тирања економске кризе као једног од аспеката много обухватније ситуације, која је ан гро последица кризе „метода којима су проблеми били решавани“. Позивајући се на речи *Vele Namvaša*, Целина је у кризи;¹² јер су у кризи и морал, и држава, и друштво и човек и наука и уметност – а све то заједно јесте испољавање једне исте светске критичне ситуације: кризе културе модерне. „Реч је стога о онтолошком дефекту, а дефекат тангира тоталност нашег битисања“ (*Namvas*, 2003, стр. 53).

КОНКУРЕНТНОСТ У ФУНКЦИЈИ КУЛТУРЕ САРАДЊЕ

Мењањем оне слике која у нама живи о свету, постајемо способни да променимо и сам свет (Hartman, 1988).

Консидерабилна новина иматеријализације економије је редефиниција целе базе система вредности.¹³ У основи проблематике садашњости лежи „ограниченост“ цивилизацијског модела вредности на екстензивну форму раста, те услед тога и на претерано форсирање функционалитета егзистенције, занемарујући њену супстанцијалност, што је, међутим, услед редефинисаних претпоставки успешности и конкурентности, све значајаније.¹⁴ Према *Kognai-ju*, могуће је да ће крајем 21. или 22. века научници већ размишљати у оквирима оне парадигме унутар које ће моћи да се каже:

ти одговорност стваралаштва у било којој форми. То је међутим највећа услуга коју себи учинивши свету можемо понудити. У ужем и ширем контексту културе могућност разрешавања њене кризе може се реализовати унутар културе конкурентне сарадње. У овом контексту важно је имати на уму и нагласити да је иматеријална економија димензија „win-win“ стратегије/размене.

¹² А да се подсетимо *Verđajev-a* (1991): Целина се налази у духу, а не у природи.

¹³ Једна од значајнијих новина друштва знања ће бити то што ће се изоловани системи и подсистеми културе и светске цивилизације поново почети зближавати што ће резултирати ситуацију „сређене несређености“ или пак мегасистема типа квантне интеграције који није хијерархичан, те неће један елеменат система владати осталим елементима, већ унутар мрежног система сваки елеменат сарађујући са осталима и међусобну контролу ће вршити над осталим елементима (*Varga & Ugrin*, 2007).

¹⁴ Пробој цивилизацијског модела у великој мери зависи од тога хоће ли битисање, које је сужено на функционалитет успети у себе сублимирати супстанцијалитет егзистенције. „Овдебит је време, време међутим своју смисао осваја у самој вечности“ (*Heidegger*, 1992). Како је човек изгубио своју укореењеност у бити, тако је его услед доминанције садашњости дошао у све преферирању позицију, што је проузроковало ојачавање центрифугалних снага развоја, искључиво оријентисаних на самофункционалитет. Човекова самореализација је међутим у функцији центрипеталних снага. Иматеријална улагања незамислива су без развијања човекових креативних снага. Контраверзност је очигледна: Тржиште са преферирањем центрифугалних снага вс. Нова културално креативна привреда конкурентне сарадње са преферирањем центрипеталних снага.

„Ево, ово је један (или више) другачији велики систем, који је различит од капиталистичког система 20. века. Не желим убрзати такав нагао и неутемељен исказ — само већ сада морамо размишљати о томе докле је капитализам идентичан са собом” (Kohn, 1999, стр. 596).

Свесност која се организује око циљних појмова квантитета и корисности све више је разарачки.¹⁵ Њена моћ је у човековој координацији на краткој стази, унутар искључивости конкурентности. Ова свесност, каже Bateson (1973, стр. 409.), не служи томе да животу приступимо са максималном мудрошћу, него нам помаже како да стигнемо најкраћим логичким и узрочним путем до онога што желимо, било да је то један ручак, јадна Beethoven-ова соната, било да је то љубав или, изнад свега, моћ/власт. Последица ове свесности је то што је у перспективи „овдебити“ сужен човек постао играчка контингенције времена и материје.¹⁶ У иматеријалној привреди са новом, паралелном, структуром времена и простора услед виртуалитета и умрежености, неопходан је ментални пробој из застареле конструкције „себе варајућег рационализма“ (Husserl, 1972, стр. 87.) у проширени /космички рационализам.

„Само из тога се може хранити нада да се криза може пребродити. Много деобних преображаја се дешава подједнако у нама окружујућем „објективном“ и у нама постојећем унутрашњем „субјективном“ свету. У овом другом одлучујућу улогу имају вредности. Али каква је заиста природа и смер ове промене вредности, која се сада збива у друштву? По мојој процени, ово је сада основно питање, које се тиче свих нас, и као појединца и на заједничком нивоу“ (László, 1999, стр. 132).

Најобухватнији проблем пробоја културе представља неопходност превазилажења оног знања за које је Gellner (1974) рекао да је узрок тога што патимо од напетости која је између спознаје и идентитета. Ниједно људско делање се, наиме, не може окарактерисати свесним све дотле, док човек не постане свестан своје суштине, смисла и циља сопствене бити. (Sütő, 2006, стр. 73).

Према схватању Geert-а Hofstede-а (1984), култура је колективно програмирање размишљања, на бази којег се разликују чланови једне заједнице од осталих; култура је скуп заједничких карактеристика који утичу на човекове рефлексije које се дају на промене.

¹⁵ Мислимо наравно на сужено поиман појам корисности модерне која се отцепила од Космоса, те је релативна, а унутар космичког „апсолутизма“ она постаје не-корисност. *Caelum ipsum petimus stultitia.* (Horatius)

¹⁶ Сујета, а не уживање је оно што нас интересује. (Smith, 1977).

КУЛТУРА КАО КОМПАРАТИВНА ПРЕДНОСТ?

„Терен нове компетитивности није мотор или клима уређај, већ дизајн и имиџ. Духовни капитал и мисаона вредност. Компетитивне предности нису теже него сан једног лептира“ (Ridderstrale & Nordstrom, 2001, стр. 31–32).

У новој и константно променљивој средини, у новоформираној друштвеној и економској пракси, „интелигентна развијања“ (израз Varga & Ugrin, 2007) добијају све већи значај. Класична иновација јесте претпоставка индустријске епохе; данас, међутим, свака иновација представља више од технолошког или техничког аспекта, те свака иновација садржи у себи менталну и друштвену димензију. „Савремено – ново – битисање јесте општа иновација“ (Varga & Ugrin, 2007).¹⁷

На одређујућу улогу културе у привреди, визија друштва знања је скренула пажњу. Таленат се, наиме, не развија у вакууму, већ у друштвеној средини, у култури, која преко институција и фактора околине утиче на таленат, учинивши га ефикасним или пак спречавајући реализацију интелектуалних капацитета и креативитета. Стога све више добије на значајају таленат-оријентисаност друштвене средине, која цени, мотивише и награђује истицане способности (Szabó, 2012, стр. 54).

„Услед редефиниције фактора конкурентности интринсично својство знања постаје све доминантније, што импликује повећање значаја квалитета релација, у најширем смислу раст значаја комуникације. У процесу стварања конкурентског знања одређујући је трансфер знања између регионалних ученика, при чему у заједничком стварању знања експлицитни и прећутни (tacit) елементи¹⁸ знања подједнаки значај имају. Фокусирањем на знању базираног привредног развоја у глобалном смислу повећава се значај способности стварања знања у циљу индукције постфордсовске транзиције у неком региону“ (Major, 2011, стр. 21).

Важно је, поред дискутованог контекста, нагласити да актуелни проблеми неравнотеже у глобалној економији нису питање квантитета, већ квалитета. Изврнута равнотежа на тржишту рада је најексплатантнији пример неадекватне димензије трагања за решењем. Наиме, креатори економске политике се фокусирају искључиво на неоп-

¹⁷ У литератури све више се користи појам нетехнолошке иновације која се сматра предусловом конвертирања технолошких иновација у пословни успех. Видети радове: (Baranano, 2003; Schmidt & Rammer, 2007; Mothe & Thi, 2010) који поред откривања међузависности између ова два типа (технолошких и нетехнолошких) иновација, истражују и корелативност конкурентности и нетехнолошке иновације.

¹⁸ Детаљније видети: (Polányi, 1958)

ходност стварања радних места, наглашавајући гигантност проблема прекомерне понуде радне снаге, апсолутно занемарујући проблем недостатка – те прекомерне тражње за добро квалификованом и талентованом радном снагом¹⁹ (Szabó, 2012, стр. 54).

Кључни елемент диференцијације су људи. Производи се могу копирати, технологија се може купити, а стварну разлику између предузећа чине људи“ (Boston Consulting Group–WFPMA, 2010, стр. 8). У овом смислу вреди скренути пажњу на то да су Economist Intelligence Unit и консултанска фирма Heidrick Struggles заједно израдили тзв. Global Talent Index, који мери потенцијал талената и искоришћење овог потенцијала.²⁰

Реализација модела развоја који се базира на образовању и на учењу до краја живота, у најопштијем смислу, јесте у функцији иновацијског миљеа и иновацијског потенцијала који је одређен на локалном нивоу. Конкурентност у иматеријалној привреди стога постаје баријером толико питање културе колико и питање друштва и економије.²¹

У постиндустријској ери кључни параметри економског живота и даље су продуктивност и конкурентност, али у редефинисаној форми. Продуктивност је одређена способношћу за личним обнављањем,²² „иновацијом унутар личности“, док конкурентност све више постаје функција флексибилности.

„Одржива конкурентност значи неопходност балансирања између два напона; између *efficiency* – степена издржљивости система (граница остварљивости система) и *persistence* – степена постојаности (конзервисаности) система, што, другим речима, значи спо-

¹⁹ О томе и да не говоримо да неки већ причају о томе да ће до 2050. г. нестати појам запосленика (employee). (Видети нпр.: Camden, 2005). Capelli у својој књизи „Talent on demand“ (Capelli, 2008) говори о томе да предузећа која су водећа што се тиче менаџмента талента слично just in time принципу, око себе изграђују кругове добављача талената, минимизирајући тако непотребне „залихе“. Аутори Foote & Folta (2002) дискутујући о промењеној природи радне снаге, слично финансијским улагањима и одлуке предузећа о запошљавању интерпретирају у контексту „Real Option“ (Temporary Workers as Real Option) .

²⁰ Слично индексу конкурентности композитним индексом се мери искоришћење таленат потенцијала. Видети:

<http://www.weknowglobaltalent.com/gti/window/gti/>

²¹ Истовремено неопходно је имати на уму да култура и из ње извирући друштвени узорци важну улогу имају и у рационализацији потрошње.

²² Што у великој мери значи разрешеност проблема о којој и Korten (Korten, 1996, стр. 296) дискутује: „Можда једног дана, ако буде довољно слободан да прати своје зауздане тенденције, неко ће светско предузеће стићи до крајње границе продуктивности и постаће таква целина која се састоји од рачунара и од машина која се напрежу на умножавању новца. Ову организацију можемо назвати савршено економичним предузећем. Мада ово очигледно није оно чему би било ко тежио, ипак делујемо, као да желимо створити један такав свет“.

собност балансирања између могућности предвиђања и непредвидивости“ (Major, 2011, стр. 19).

Одржива конкурентност у том контексту постаје објашњива у функцији резилијенције. Иманентност термина резилијенције – коју је у научну дискусију увео С. S. Holling (1973) – јесте консубстанцијалност, јер она истовремено значи праг унутрашњег стабилитета и прилагођавања промењеним спољашним околностима. „Резилијенција“ јесте таква динамична, холистична алтернатива „резистенције“ и „инерције“, која омогућује једну врсту ригидности, чак је у контрадикторности са појмом „супротстављања“ (отпора) коме је она (ригидност) својеврсна, али је ослобођено и у самоконтроли оскудевајуће пластичности, као и беспомоћности и тромости што је конвенционално асоцијативно са инерцијом, док се „стабилност“ такође поима у својственом динамичном flow-у (Major, 2011, стр. 19).

Здрав и плодносан однос између културе и економије схватљиво је у контексту резилијенције.

У књизи о Трагичном, Р. W. Zapffe, норвешки филозоф, метафору „мегакошуте“ користи да би сликовито представио однос између опстанка живих бића и развијања њихових способности (наведено у: Knut & Zsolnai, 2010). Према Zapffe-у, уколико способности живог бића надмашују меру која је потребна за одржавањем, онда ће то носити са собом и тешке последице и негативно ће утицати на сам опстанак. Пример *Megaloceros giganteus*-а сликовито показује последице прекомерног раста рогова кошуте, услед чега се угрожава њено сопствено преживљавање. То значи да се ранија предност може претворити у апсолутни недостатак, у уништавајућу ману.

Пример *Megaloceros giganteus*-а у потпуности одсликава савремену проблематику културалне креативности у тржишној економији. Мотивација за корисношћу и успешношћу у потпуности делује у правцу укидања сопствене претпоставке битисања.

Следствено, култура и економија у својеврсној синтези, у „квантној интеграцији“ могу оптимизирати могућност стварања плодног тла за човеково испољавање. Позивајући се на Ingebrigsten-а и Jacobson-а наглашава се потреба дијалога између културе и економије. Аутори истичу потребу једне врсте дискурзивног рационализма, који ствара простор биосфери коју представља култура, ублажавајући тако безумно продирање економског рационализма.

„Укључивање релевантних актера у један заједнички и слободан дијалог може да утиче на промену свега доминирајуће логике економске логике. Значење, знање и учење могу да проистекну само из стварног дијалога представника различитих сфера. Један такав дијалог може да јача осећај међусобне емпатије и схватања, може да инспирише друштвено учење и процес иновације“ (Ingebrigsten & Jacobson, 2005, стр. 78).

ПОСТАКАДЕМСКА НАУКА²³ ВС. „UNIVERSITAS“ СПОЗНАЈЕ

„Denn nur vom Nutzen wird die Welt regiert.“²⁴

Тржиште је, у репродукцији сопственог функционисања, прво упрегло људску креативност, међутим, сатеравши га на принудну стазу корисности и тржишне способности, у стварности је редуковало њене перспективе испољавања. Простирање тржишта у културу потискује, за сопствено функционисање тако значајан, креативитет.

„Када се аспект економске ефикасности увлачи у сферу културе, тада инструментални рационалитет замењује и ступа на место комуникативног рационализма. Место сарадње преузима конкуренција, а потрошња постаје важнија од просветитељства и културе“ (Ingebrigsten & Jacobson, 2005).

Уколико култура и креативност постају „слуге“ конкурентности, заправо своју основу укидају. Корисност услужујућа култура и креативност јесте подређена тржишту *par excellence*, укидајући тако могућност достизања и представљања универзалне димензије слободе стварања. Прихватајући став Карл-а Ролануи-а (1944), тржиште је таква институција која ни за трен не може постојати без тога да не би уништила људску и природу суштину друштва.

Представља својеврстан парадокс чињеница да се, са једне стране, знање вреднује по својој тржишној способности, те се иматеријална улагања базирају првенствено на инструменталном знању, које носи у себи прагматичну вредност; с друге стране, међутим, баш услед потребе за „бизнис знањем“ и искључиве потребе за корисношћу, сужавају се интелектуални терени сатерујући мисли и креативност у уску димензију, која служи искључиво максимализацији неког а priori дефинисаног интереса.²⁵

Форман (2007) показује преокрет у односу између науке и технике, што интерпретира као последицу промене система вредности и становишта. Према њему, научници су скоро неприметно и несве-

²³ Наука је у новој фази развоја која је у литератури названа Постакадемском науком. (Ziman, 2000; Gibbons et al, 1999). Наука и даље остаје најважнијим тереном стварања знања у друштву, али се мења начин овог стварања.

²⁴ „Нашим светом само интереси управљају.“ Schiller Смрт Wallenstein-а. Интересантно је да је Schiller познатој изреци додао „само“, наглашавајући тако изостреност ситуације.

²⁵ Hrubos (2006) наводи четири замке друштва знања:

- McDonald's –ефекат – мегамаркет и услуга брзог знања
- Потрошач (ученик) је краљ и увек је у праву
- Microsoft-ефекат: знање све брже застарује
- Madonna-ефекат: „хит-знање“.

сно прешли преко епохалне границе: одједном се техника нашла у средишту пажње, а наука се само као елеменат појављује у новом контексту. Одједном је постало природно да примат идеје чисте науке са основним својством принципа „заједничког“ представља прошлост, те да је ово доба технологије са произвољним циљевима и на бази ефикасности и корисности одабраних поступака. Сам преокрет овог односа, који се дуго времена сматрао апсолутним, представља почетак постмодерне, *de facto* постакадемске науке.

Boltanski & Chiapello (1999) називају „пројекат-трендом“ у науци одомаћену праксу да се процес научног истраживања не реализује у контексту дисциплина и аутономности постављених проблема, већ се истраживања организују унутар мултидимензионалног подухвата, у складу с практичним подухватима и интересима власти. Реч је о знању које је оријентисано на примењеност:

„...научни метод јесте производ друштвеног и јавног својства; непристрасност научника, уколико уопште постоји тако нешто, није извор већ последица оног објективизма коју наука друштвено и институционално организује“ (Porper, 2001, стр. 391).

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – ДИЈАЛОГ КУЛТУРЕ И ЕКОНОМИЈЕ

„Спада са њега маска избеумљености. Остаје само лице. Један војник... помислио је у себи: — *Човек*.“ (Kosztolanyi)

Позивајући се на мисли Segesváry-ја (2010), сама стварност јесте културална датост, јер се њено вредновање заснива на елементима који су одређени од стране културе. Друштвене делатности било би немогуће ускладити без симболичке димензије, која их интегрисхе у систем повезаних интерпретирања дате културе. Тако свака култура располаже могућношћу обнављања, јер слици коју имамо о стварности даје нову форму, у коју уграђује културалне елементе новостеченог опажања. Segesváry сматра да цивилизацијске датости одређују објективитет. Објективитет је такав појам који је употребљив унутар сваког цивилизацијског круга, али групе људи на основу егзистенцијалних и космичких слика света, која проистичу из њихове цивилизације, из својих специфичних аспеката гледају на ове објективне стварности. Другим речима, у контексту поимања Jürgena Habermas-а (2005), парадигма ствара онај свет унутар којег реалитет уопште може да се појави. Описивање науке као изразито поузданог, корисног објективног или рационалног подухвата понајвише је појмљиво као идеолошка представа: они су баш предочавања несавршености и вишеслојности науке, која су пре свега корисна са аспекта тежње научника на престиж и на материјалне ресурсе (Giegyn, 2010).

Све оно што знамо јесте у функцији човековог основног става, човекове димензије стварности. У том контексту није од значаја повећавање индиректног, објективног знања, већ је неопходно повећавање нивоа личног живота; универзалне оријентације. Пробој културе у нову димензију кооперативне сарадње зависи од тога хоће ли у привреди глобалног света човек сопственим, све већим, испољавањем успети да постане све личнији или пак безличнији.

Успешан дијалог између културе и економије изводљив је субјектима који су све личнији и особенитији. Што је инспиративнија мегасинтеза културе и економије, то је већа шанса за реализацију најситнијих нијанси човекових особина, те ће, уз већу диференцираност и разнобојност, и друштво бити здравије, потпуније и кохерентније. Претпоставка целине и јединства културе и економије је слобода сваког човека; с друге пак стране, *L'état d'intégrité exercice de la liberté*.²⁶

Слобода људског испољавања је у знању, које је субјективно и моментално. „Знање је баш толико аристократско, индивидуално, стварно, супстанцијално, органичено и квалитативно, као што је наука демократична, апстрактна, социјална, нивелирајућа и квантитативна” (Намвас, 2003, стр. 75).

Човекова самореализација само тада је стварна ако му је знање и стварање стварно. У истинском доживљају реалитета постоји могућност и проналажења изгубљеног компаса који може послужити у поновном стварању система вредности. То пре свега значи потребу свести сопствеог значаја и сопствене одговорности за хармонију. Одговорност, међутим, претпоставља идентитет незавршеног бића – заправо, баш зрнасти идентитет „тржишног објекта“ – човека – треба да се претвори у много обухватнију свесност: У свесност космичког идентитета. Toulmin-овим речима, *Return to Cosmology* (Toulmin, 1983).

Јер срећа нема везе са титулама и имовином. Она је једноставно питање хармоније. (Лао Це)

ЛИТЕРАТУРА

- Barabási, A.L. (2003). *Behálózva. /Linked/*. Budapest: Magyar Könyvklub.
- Baranano, A. M. (2003). The Non-Technological Side Of Technological Innovation: State-Of-The-Art And Further Empirical Research. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 3(1-2), 107-125.
- Bateson, G. (1973). *Steps to an Ecology of Mind*. London: Granada Publishing Ltd.
- Berdajev, N. (1991). *O čovekovom ropstvu i slobodi. Oglad o personalističkoj filosofiji*. Novi Sad: Književna Zajednica Novog Sada.
- Boltanski, L. & Chiapello, E. (1999). *Le nouvel esprit du capitalisme*. Paris: Galimard.

²⁶ Стање јединства јесте једина слобода. (Bataille)

- Boston Consulting Group-WFPMA. (2010). *Creating People Advantage. How Companies can adapt their HR-Practices to the Volatile Times*. Boston: World Economic Forum in collaboration with Boston Consulting Group.
- Brenner, R. (1994). *Labyrinths of Prosperity. Economic Follies – Democratic Remedies*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Varga, Cs. & Ugrin, E. (2007). *Új demokrácia- és államelmélet*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Gellner, E. (1974). *Legitimation of Belief*. Cambridge: University Press.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P., & Trow, M. (1994). *The New Production of Knowledge*. London: Sage.
- Gieryn, T.F. (2010). Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovátz, G., Láng, B., & Zemplén, G. (ed), *Határmunkálatok a tudományban*, (pp. 200–226). Budapest: L'Harmattan.
- Drucker, P. (1993). *Innováció és vállalkozás*. Budapest: Park Kiadó.
- Dumetz, J., Saginova, O., Woolliams, P., Foster, D., Belbin, R. M., Trompenaars, F., Covey, S. M. R., & Hampden-Turner, Ch. (2012). *Cross-Cultural Management Textbook: Lessons from the World Leading Experts in Cross-Cultural Management*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- EC (2004). *Innovation Management and the Knowledge-Driven Economy*. Brussel-Luxembourg: European Commission, Directorate-General for Enterprise, ECSC-EC-EAEC.
- Ziman, J. (2000). *Real Science, What it is and what it means*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ingebringsten, S. & Jacobsen, O. (2005). Economics and Culture. In Zsolnai, L. & Ims, K.J. (ed), *Business within Limits. Deep Ecology and Buddhist Economics*, (57–82). Oxford: Peter Lang Academic Publishers.
- Jones, E. L. (2006). *Cultures Merging: A Historical and Economic Critique of Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Kerović, R. (2003). Integracijski tokovi i očuvanje vlastitosti. U Savić, M. (ed), *Integracija i tradicija*, (67-79). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Knut, J. I. & Zsolnai, L. (2010). Mélyökológia és buddhizmus. In Zsolnai, L. (Ed), *Boldogság és Gazdaság*, (27–41). Budapest: Typotex.
- Kornai, J. (1999). A rendszerparadigma. *Közgazdasági Szemle*, 46 (7–8), 585–599.
- Korten, D.C. (1996). *When Corporations Rule the World*. San Francisco: Kumarian Press.
- Kroeber, A.L., & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Harvard University Peabody Museum of American Archeology and Ethnology Papers, 47(1), 1-223.
- Landes, D. S. (1999). *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor*. London: W.W. Norton.
- László, E. (1999). *A tudat forradalma – Két nap beszélgetés Stanislaw Grof-László Ervin-Peter Russell*. Szentendre: Új Paradigma.
- Lawrence, H. (1985). *Underdevelopment is a State of Mind*. New York: University Press of America.
- Lemos, A. (1994). Les Communautés Virtuelles. *Société*, 45, 253–261.
- Major, Đ. (2011). Komunikacijski preporod kao pretpostavka konstruisane održive konkurentnosti. U: Matejić, V. (Ed), *Tehnologija, Kultura, Razvoj. Zbornik radova 18*, (str. 15–23). Beograd: Udruženje Tehnologija i Društvo.
- Mothe, C. & Thi, T. U. N. (2010). The Link Between Non-Technological Innovations and Technological Innovation. *European Journal of Innovation Management*, 13(3), 313–332.

- Negroponte, N. (2002). *Digitális létezés*. Budapest: Typotex.
- Polányi, M. (1958). *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Popper, K. (2001). *A nyitott társadalom és ellenségei*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Ridderstrale, J. & Nordstrom, A. K. (2001). *Funky business. A tehetség táncoltatja a tőkét*. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó.
- Sachs, I. (1997). *L'écodéveloppement, stratégie pour le XXIe siècle*. Paris: Alternatives économiques.
- Ságvári, B. (2009). *Kultúra és gazdaság*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE.
- Schmidt, T. & Rammer, C. (2007). Non-Technological and Technological Innovation: Strange bedfellows? *ZEW Discussion Papers*, 7(52), 1–50.
- Segesváry, V. (2010). *Civilizációk dialógusa*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Shapiro, C. & Varian, H.R. (1999). *Information Rules. A Strategic Guide to the Network Economy*. Boston: Harvard Business Press.
- Smith, A. (1977). *Az erkölcsi érzelmek elmélete. Brit moralisták a tizennyolcadik században*. Budapest: Gondolat.
- Szabó, K. (2012). Egy elhanyagolt munkapiaci anomália. Tehetséghiány – különös tekintettel a kis- és középvállalati szektorra. *Külgazdaság*, 56 (3–4), 53–65.
- Sütő, Z. (2006). *Paradigma*. Budapest: Püski Kiadó.
- Toulmin, S. (1983). *Return to Cosmology: Postmodern Science and the Theology of Nature*. Berkeley: University of California Press.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Perseus Book.
- Foot, D. & Folta, T. (2002). Temporary Workers as Real Options. *Human Resource Management Review*, 12 (4), 579–597.
- Forman, P. (2007). The Primacy of Science in Modernity, of Technology in Post-modernity, and of Ideology in the History of Technology. *History and Technology*, 23 (1), 1–152.
- Habermas, J. (2005). *Megismerés és érdek*. Pécs: Jelenkor Kiadó.
- Hamvas, B. (2003). *Világválság*. Budapest: Neumann Kht.
- Harman, W. (1988). *Global Mind Change*, Indianapolis: Knowledge Systems.
- Heidegger, M. (1992). *Az idő fogalma*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Hofstede, G. (1984). National cultures and corporate cultures. In Samovar, L.A. & Porter, E. (ed), *Communication Between Cultures*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecologic Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23.
- Hrubos, I. (2006). A 21. század egyeteme. *Educatio*, 15(4), 665–683.
- Husserl, E. (1972). *Az európai emberiség válsága és a filozófia. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Gondolat.
- Camden, C. (2005). Workplace and Workforce Trends. The Future is Now. *Vital Speeches of the Day. Bibliographic Details*, 71 (21), 648–651.
- Capelli, P. (2008). *Talent on Demand: Managing Talent in an Age of Uncertainty*. Boston, MA: Harvard Business School Publishing.
- Castelles, M. (2005). *Az információ kora. Gazdaság, társadalom, kultúra. I. Kötet. A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest: Gondolat-Infonia.
- Castells, M. (2002). *Az internet-galaxis*. Budapest: Network TwentyOne Kft.
- Corrado, C. A., Hulten, C. R., & Sichel, D. E. (2005). Measuring Capital and Technology an Expanded Framework. In Corrado, C., Haltiwanger, J., & Sichel, D. E. (ed.), *Measuring Capital in the New Economy* (pp. 11–46). Chicago: University of Chicago Press.
- Webster, E. & Jensen, P. H. (2006). Investment in Intangible Capital: an Enterprise Perspective. *Economic Record*, 82 (256), 82–89.

MARKET AND/OR CULTURE

Summary

The creative power of a knowledge-driven economy is rooted in human intelligence and creativity. Knowledge is not born in a vacuum but in a social medium, which brings into motion intellectual abilities and creativity through institutions and environmental factors. Without improving and exploiting the “skill set”, one cannot realistically hope for an improvement of competitiveness, and a proper resolution of unemployment and related social problems arising as a result of insufficient competitive power is also rendered impossible. This study pointed out that the collapse of a healthy equilibrium in the labour market is not a quantity- but a quality-related issue, as the problem of unemployment never occurs on its own: it is always accompanied by a lack of talented and skilled workforce. Consequently, the existence of a talent-nurturing social environment, which is culture-dependent, is of utmost importance. The complex system of social relations – culture – has a fundamental influence on innovation.

Paradoxically, however, the dominance of immaterial investments over talent management – the selection and nurturing of outstanding talents and elite education – serves as justification for mass education and “cram” courses. Moreover, market-oriented education, which is the business side of post-academic science, and the predominance of the practical utilisation of knowledge (‘practical values’) increasingly pushes into the background any and all cultural values that do not produce some tangible benefit.

This study identifies the conscious building of culture as the solution to this issue: a novel social innovation cooperation functioning on a far higher level – “an open-access based social order” (North and all 2006) – in which culture plays a key role. This approach is also justified by the fact that learning is the acquisition of common knowledge and, as such, has a collective nature and is not exclusively in the domain of individual action.

Ignoring society’s cultural background hinders not only the utilisation of knowledge but also the innovation processes generated by it. Knowledge can exert its full force (i.e. be efficient) and become a society-shaping resource only if the cultural environment around it, i.e. the social environment that possesses the explicit and tacit items of knowledge available, is also developed. Owing to its special situation shaped by the abovementioned circumstances, culture may not and should not be allowed to fall victim to practical-benefit-and-profit based valuation – become a victim of the market.